

Тема 2. Цінність та інші атрибути прогресивного суспільства

📁 План

1. Цінність та інформація: вектор суспільного розвитку.
2. Цінність та істина: суб'єкт-об'єктне відношення.
3. Взаємодія «корисність – цінність»: розвиток аксіосфери.
4. Цінність та мета: мірило успіху в європейській культурі.

✍ **Основні поняття:** цінність інформації, цінність істини, конформізм, корисність, акме, акме-ретрансляція, ціннісний оксюморон.

1. Цінність та інформація: вектор суспільного розвитку

Цінність виступає універсальним інформаційним кодом, який містить в собі значення об'єкта для повноцінного існування у соціальному просторі. Цінність інформації змінювалась у процесі розвитку виробництва матеріальних благ.

Інтенсивність суспільних процесів, щільність проживання громади та характер суспільного виробництва як вектори атракції по різному впливають на формування ціннісних систем. Аграрна культура сприяє появі орієнтирів на довгострокову перспективу. О. Шпенглер наполягав: «Глибинні зміни починаються лише з землеробством, бо воно є чимось штучним для мисливців та пастухів: той, хто копає та оре, хоче не грабувати природу, але її змінювати. Саджати – означає не забирати, але породжувати» [6, с. 91]. Аграрій творить благо та очікує на більш якісні умови життя для себе та для інших. Надія на гарні природні умови для отримання вражаю передбачає збільшення проміжку часу для задоволення його потреб. Це дозволяє встановити цінність пізнання та осмислення майбутнього для забезпечення належного життєвого устрою.

«Людина міста» позбавлена можливості чекати і має формувати своє майбутнє самостійно. О. Шпенглер вказував: «Цивілізована людина, цей інтелектуальний кочівник, - знов цілком мікрокосм, він повністю нічий та вільний духовно, як були чуттєво вільні мисливці та пастухи» [6, с. 92]. Урбаністична культура дає людині нематеріальні можливості організації власного майбутнього. Наявна ціннісна система має переважно звужений темпоральний вектор, а цінності розкриваються в інтенції на сьогоднішній день.

О. Шпенглер порівнює городянина з кочівником, що значно звужує рамки аналізу сприйняття соціального часу. Мисливці та кочівники завжди знаходились на межі соціального простору, час спливав для них неритмічно, а хаотично від здобичі до здобичі. Відповідно, представники кочової, аграрної та урбаністичної культур сприймають однаковий відрізок існування не однаково, з різною швидкістю переробляють інформацію та цінують різні її аспекти.

У сучасних умовах інформація стає цінністю сама по собі, що робить її основою складовою процесу суспільного виробництва, а також визначає

цінність її використання. По-перше, стандартизація темпоральної складової інформаційного простору, що виражається в необхідності певної стабільності в перспективі. Навіть бунтарі та мандрівники мають речі, з якими не можуть розлучатись за будь-яких обставин (стабільна можливість змінювати своє життя). Так, багато прогресивних європейських політиків ставали доволі консервативними після обрання на провідні посади в державі (наприклад, Е. Макрон). Бажання тягнути за собою тягар надбаних стандартів є проявом потреби у самозбереженні та відповіддю на динамічні сплески соціальної активності навколо власної персони. Відтак, кожен результат людської праці уніфікується, що забезпечує його цінність у відповідності до наявних стандартів.

По-друге, ірраціональною та суперечливою складовою моделі майбутнього виступають мрії про недосяжні зміни в людському житті. Обмеженість умов мобільності в соціальному просторі формує образи, в яких людина у своїй уяві здобуває новий статус за допомогою дива. Саме так сталося із мрією багатьох українців про те, що європейські стандарти життя з'являться у них тільки за бажанням, але ж для цього також потрібна плідна та копітка праця протягом багатьох років.

Аналізуючи цінність інформації, Л. Баєва зазначає: «Суб'єкт ціннісного відношення виступає в якості системи, здатної до генерації психічної енергії, достатньої для управління та виробництва творчими новоутвореннями в сфері сенсів, цінностей та ідеалів» [2, с. 68]. Тобто, цінність містить інформаційний код, який розкриває значення об'єктів навколишнього світу для комфортного існування людини.

Підбиваючи підсумки цієї частини зазначимо, що ціннісні відносини – це система обміну інформації «суб'єкт-суб'єктного» та «суб'єкт-об'єктного» спрямування та постає репрезентацію ідеального образу людини в суспільному просторі. Якщо європейська ціннісна система ставить у пріоритет свободу, рівноправність та партнерство, то виходить що провідну роль в ній відіграють саме суб'єкт-суб'єктні відносини, а інформація виступає інструментом для її розповсюдження за межі Старого Світу.

2. Цінність та істина: суб'єкт-об'єктне відношення

Істина як самостійний елемент пізнавального процесу має об'єктивний характер та позбавлена суб'єктивної цінності. Якщо вона потрапляє у соціальний світ і наділяє суб'єктністю свого відкривача, то стає предметом найзапекліших дискусій та отримує статус цінності в інтелектуальних колах.

Цінність істини пропорційна суб'єктності її знавця та змінюється відносно можливості її використання для організації життя. Аналізуючи результати експерименту С. Аша щодо конформізму, П. Клейнман стверджував: «Дивно, що 75 відсотків учасників хоча б один раз повторювали очевидно неправильну відповідь, які давала більшість членів групи, а за результатами цілого ряду експериментів зі свідомо помилковою відповіддю погоджувались 32 відсотка піддослідних» [4, с. 90]. Істина розуміється як

об'єктивне відображення об'єкта оточуючого світу, яке втрачає цінність, якщо заважає життю суб'єкта суспільних відносин. Разом з цим, подібне правило має і винятки. Згадуючи Дж. Бруно, ми згадаємо людину, яка цінувала істину вище за своє власне життя.

Європейська ціннісна система побудована на індивідуалізмі, а відтак визнає суб'єктність аподиктично. Саме таким чином сформована аксіосфера закладає фундамент для прогресивного суспільного розвитку, зменшуючи кількість ритуальних «жертвоприношень» істині.

Давайте більш детально зафіксуємо спрямованість вказаного продукту пізнання в рамках взаємодії «суб'єкт – об'єкт». М. Каган стверджував: «Поняття «істина» та «цінність» фіксують два різних типи відносин. Зрозуміло, істина, як і цінність, породжується діяльністю суб'єкта, але в своєму змісті вона являється відображенням об'єктності, очищеної від суб'єктивного викривлення» [3, с. 69]. Доповнимо цю тезу у зворотному напрямку, тому що на практиці сьогодні кожне нове наукове відкриття повинно мати суб'єктивну користь як для винахідника, так і для його сподвижників.

Взаємодію «істина – цінність» можна розкрити в наступних положеннях:

- ✓ практична цінність знання як прояв його корисності постає етапом на шляху до пошуку та досягнення істини;
- ✓ істина і цінність фіксуються двома різними типами відносин, але є складовими єдиного процесу пізнання оточуючого світу;
- ✓ істина має цінність, якщо активність дослідника підтримується у соціальному просторі;
- ✓ істина має нейтральний ціннісний характер. Вона надціннісна;
- ✓ в реальному житті істина завжди приноситься в жертву політичним, релігійним та моральним цінностям;
- ✓ скеїтизм та антискеїтизм як різні точки зору на цінність наукового пізнання розкривають потенціал суспільного розвитку;
- ✓ об'єктивне знання «обертається» ціннісними характеристиками для прийняття та реалізації у соціальному просторі.

Таким чином, якщо істина має об'єктивний, то цінність – суб'єктивний характер. Істина має значення як відображення знань, корисних для життєдіяльності людини. Значення істини зменшується, якщо вона заважає відносинам «людина – суспільство», тому європейська ціннісна система побудована на індивідуалізмі, який підтримує дух дослідницької сміливості. Крім того, істина має постійну цінність як предмет наукової дискусії задля визначення суб'єктності її винахідників та пошуку кращого варіанту суспільного розвитку.

3. Взаємодія «корисність – цінність»: розвиток аксіосфери

Цінність та корисність є відображенням соціального та біологічного в природі людини. Якщо в філософії ці поняття розрізняються, то в економіці

вони тотожні та взаємодоповнюють одне одного. Проте, ставлячи корисність в абсолют, ми позбавляємо людину її морального компасу, який доволі складно продати, але й життя без нього має переважно тваринний характер.

Одним з апологетів синтезу цінності та корисності був К. Менгер. Він зазначав: «Якщо в межах часу, в якому простягається осмислена людська діяльність, необхідність у благах перевищує їх наявну кількість, досягну на той час для розпорядження, то люди в своєму потягу до задоволення потреб, настільки це можливо, відчують по відношенню до даного блага спрямованість до діяльності» [5, с. 124]. У подальшому подібна споживацька модель розповсюдилась і на культурну діяльність. З цього, виходить суперечливе твердження, що митець має бути голодним, з яким не погодиться жоден митець.

Розвиваючи цю думку далі можна звернутись до М. Кагана, який знаходить зав'язок між *цінністю-корисністю* та *цінністю-значенням*. Він писав: «В співставленні з користю цінність має не практичне, а символічне значення, тому що цінність феномен специфічно культурний, невідомий життю тварин, то як користь характеризує біологічний рівень буття в тому ж обсязі, як і соціокультурний» [3, с. 77]. Відтак, цінність походить від користі та задоволення потреб та розвивається на більш високому символічному рівні.

При цьому, варто провести практичну межу між цінністю та корисністю. Аукціонні будинки Sotheby's та Christie's – це англосаксонська традицій, в якій колишні колонізатори намагаються визначити економічну вартість культурних цінностей зі всього світу. Інша частина Європи більш орієнтована на музейний формат збереження свого національно-культурного спадку.

Корисність можна визначити якісно за допомогою кількісних та якісних дослідницьких методів, що надає їй об'єктивний характер та виносить за межі повноцінного ціннісного простору. Визначати корисні речі для свого існування може як людина, так і тварина. Якщо у тварин це пов'язано зі споживанням, то у людей зі спогляданням та опрацюванням навколишнього світу. Водночас, шкода, що навчившись обробляти та запам'ятовувати значні масиви інформації, людина втратила здатність визначати свій корисний раціон. Це мало б справжню цінність для продовження її існування на глобальному рівні.

Перехід від корисності до цінності відбувається на основі формулювання символічного значення. Корисні речі за допомогою досвіду та практики стають нормами соціальної взаємодії. Разом із цим, цінності можуть бути і некорисними, якщо стосуються маргінальних практик щодо бунтарства, агресії та антисоціальної поведінки. Давайте згадаємо картину Е. Делакруа «Свобода на барикадах», коли надзвичайно травматичні події для французького суспільства зображені настільки романтично та красиво, що немає сумніву цінність даних подій і для автора, і для його співгромадян.

Для того, щоб визначити користь необхідно звернутись до учасників ціннісних відносин. Аналізуючи засоби існування, людина за схемою «річ – властивість – відносини» наділяє суб'єкти та об'єкти оточуючого світу статусом цінності, а відтак саме вони мають користь для неї як носії значущого

в їх житті. Відбувається опредметнення відносин з оточенням, що спрямоване на поліпшення умов існування в соціальному просторі.

Паралельно існує думка, що цінності мають провідну роль у процесі формування ряду асоціацій, через який людина сприймає життя навколо себе. Як приклад, кейс із псуванням цінного майна під час штурму Зимового палацу у Петрограді тільки тому, що воно ототожнювалось із колишньою владою. Тобто несприйняття минулої ціннісної системи екстраполювалось і на предмети, які могли б стати культурним спадком країни.

Вагоме значення в цьому контексті має і проблема чистої оцінки, яка має різну ступінь прив'язки до ціннісної суб'єктності. Так, М. Каган писав: «Коли, наприклад, мова йде про оцінку правильності або хибності рішення математичного завдання або про екзаменаційну оцінку, мається на увазі не аксіологічне судження – це оцінка як відношення до цінності, а судження гносеологічне, тобто об'єктивне визначення відповідності знань реальності» [3, с. 79]. З наведеною тезою можна погодитись лише частково. На подібного роду оцінку завжди впливає маса суб'єктивних факторів у відносинах між викладачем та студентом. Разом з цим, аксіологічна оцінка об'єднує в собі всі інші види оцінки, так як виконує роль фільтра на шляху до впровадження змін.

Саме тому перейняття будь-якої ціннісної системи вимагає попередньої оцінки аксіосфери, яка її відображає. Наскільки наявний досвід відповідає потребам та інтересам учасників суспільних відносин. Це дозволяє визначити корисність нової системи життєвих координат, а також запобігти ціннісним конфліктам, які практично неможливо вирішити.

Взаємодія «користь – цінність» дозволяє замислитись над наявністю вищого та нижчого рівнів аксіосфери суспільства, які виникають в процесі задоволення потреб, але у подальшому отримують символічне значення за рахунок осмислення практики споживання у суспільному житті. Перехід на вищій рівень вдосконалює ставлення людини до навколишнього світу в бік гармонії та балансу.

Таким чином, корисність є визначенням властивості об'єктів навколишнього світу задля поліпшення умов життєдіяльності. Цінність є результатом встановлення символічного значення, яке вказує на загальний напрямок розвитку суб'єкта суспільних відносин. Цінність походить з корисності. Даний процес зароджується під час пошуку задоволення потреб і розвивається за рахунок символізації відносин «людина – світ».

Об'єкт оцінки може вважатись шкідливим, якщо фіксується неспівпадіння параметрів ціннісних систем. Виходом з цієї ситуації є аксіологічна оцінка як невід'ємна складова модернізації суспільного устрою за передовими стандартами життя в Європі та світі.

4. Цінність та мета: мірило успіху в європейській культурі

Для початку зазначимо, що цінність та мета представляють собою різні види мисленнєвої активності людини. Цінність встановлює значущість об'єкта, а мета передбачає проектно-перетворюючу діяльність щодо його

досягнення або привласнення. Разом з цим, кінцева мета має сенс лише тоді, коли вона має цінність для людини.

Діяльнісною основою реалізації мети є оцінка наявних звершень людини. У європейській культурі цілепокладання завжди відігравало важливу роль. Так у міфах Стародавньої Греції в Олімпії існували німфи Акмени, яким необхідно було проносити дари у вигляді найвищих успіхів спортсменів [1]. У наші дні акме позначає інтенції людини, спрямовані на захоплення корисних ресурсів життя та репрезентацію себе у соціальному просторі.

Проте, у міфології велика мета – це жертва своїм майбутнім заради вищої сходинок у соціальній ієрархії. По суті акме – це обмін прийдешнього на теперішнє, скорочення власного життя заради отримання соціальної позначки, визнання серед інших членів суспільства. Відповідно, мета одночасно має і цінність, і небезпечність для людини, але культ великих досягнень фактично стимулює до активного цілепокладання за рахунок надзусиль, що і визначає успішність європейської цивілізації.

Сьогодні акме розглядається як соціально-психологічний та фізіологічний стан людини, який відповідає певному її віку. Разом з цим, вік – це лише фундамент акме, яке розвивається в ціннісному світі людини та виступає універсальним атрактором мети. Закріплення акме на аксіокультурному рівні суспільства дозволяє сприяти накопиченню значного потенціалу для розвитку майбутнього в суспільстві. Тобто визначення цілепокладання як цінності дає змогу значно просунутись у використанні людського капіталу, що значним чином стимулювало піднесення таких країн як Німеччина, Франція та Польща.

Сформульована цінність акме стає не тільки детермінантою людської активності в теперішньому часі, але й цінністю для формування сподівань на краще майбутнє. Прикладом подібної акме-ретрансляції є битва при Фермопілах між спартанцями та персами у 480 році до нашої ери, яка стала зразком прагнення до перемоги та героїчної самопожертви в сучасній західній культурі. Зазначимо, що соціальний апоптоз як ідеал існування підтримують далеко не всі країни Заходу. Більшість країн Європейського Союзу визнають в якості ідеалу саме цінність людини як особистості, що виводить нас на новий вектор пошуку секрету успіху європейської культури.

Так, проводячи межу між цінністю та метою, М. Каган стверджував: «Сутнісно-діяльнісна різниця цих двох плодів духовної діяльності для людини міститься в тому, що «мета», «ідеал», «проект» характеризують процес діяльності формально, технологічно, а «цінність» – змістовно, ґрунтовно та ідеологічно» [3, с. 83]. Відтак, цінність та мета постають складовими активізації діяльності щодо оцінки та перетворення майбутнього з урахуванням балансу суб'єкт-суб'єктної взаємодії при встановленні ціннісної системи.

Мета знаходиться в аксіосфері в контексті взаємодії «мета – засоби». Подібна дилема розвивається в контексті ціннісних систем різного порядку. Боротьба утилітаризму та гуманності залежить від домінуючих тенденцій в соціальному просторі. Найбільш яскраво ця ситуація ілюструється за

допомогою мисленнєвої моделі «Проблема вагонетки», яка була сформульована Ф. Футом та передбачала умовний вибір стрілочника між більшою та меншою кількістю смертей заручників на реях.

Проблема вагонетки ставить питання необхідності креативного вирішення моральних завдань задля пошуку спроб врятувати всіх учасників суспільних відносин. Разом із цим, гуманізм як цінність став системною базою для міграційної та міжкультурної кризи у Європі, яка поступово переростає у континентальний ціннісний конфлікт. Як приклад, лист відставних генералів до президента Франції Е. Макрона з вимогою запобігти руйнації наявної ціннісної системи у цій країні.

Складність взаємодії цінності та мети відображається також у мовних формах презентації оточуючого середовища, які поєднують естетичне сприйняття та моральні оцінки. Розбіжність естетичної та моральної оцінки вчинків відображає дисонанс ціннісного простору, який розкриває дуалістичність ситуації для суб'єкта суспільних відносин.

Використання оксюморонів дозволяє найбільш повно описати дисонанс ціннісних систем та ситуацій. Прикладами подібних оксюморонів виступають: «багатий жебрак», «жахлива краса», «любо дорого», «безмовний крик» і також інше. Ці лінгвістичні конструкції є відображенням стану аксіосфери у країнах зі складними умовами існування, що допомагає їм громадянам пережити труднощі. Разом із цим, мова є інструментом ідентифікації та інтеграції, який сприяє меті об'єднання суспільства в рамках спільного географічного походження, чим і користується Європейський Союз для розширення функціонування своєї ціннісної системи.

Відтак, незважаючи на різницю між цінністю та метою, вони постають складовими осягнення та перетворення соціального світу. Цінність характеризує ефективність і моральність досягнення мети за рахунок комплексної оцінки в межах різних ціннісних систем. Встановлення цінності цілепокладання сприяло ефективному розвитку європейської культури та матеріального виробництва. Переключення з взаємодії «мета – засоби» на «мета – ідеал» дає змогу згладити імовірні ціннісні конфлікти, що допомагає зберігати відносну цілісність Європейського Союзу.

??? Питання для самоконтролю

1. Що є у складі цінності для позначення об'єктів навколишнього світу?
2. Як європейська прогресивність поєднується з консерватизмом у політичних цінностях?
3. Які приклади акме-ретранспеції Ви використовуєте в буденному житті?
4. На чому збудована європейська ціннісна система та як це допомагає соціальному прогресу?
5. Якою є взаємозалежність «істина – цінність» в умовах ринкового суспільства?

6. Від чого залежить результат боротьби між цінністю і гуманністю у соціальному просторі?
7. Яку цінність має акме як велика мета для людини і для суспільства?
8. У чому полягає практична роль оксюморону у аксіосфері суспільства?



Тести та завдання для самоперевірки:

1. Як називались німфи у давньогрецьких міфах, які приймали в жертву тільки найвищу перемогу?
 - a. Акмени;
 - b. Ореадни;
 - c. Океаніди.
2. У чому полягає сенс мисленневої моделі «Проблема вагонетки»?
 - a. Вибір стрілочником кількості жертв;
 - b. Вибір стрілочника в ролі жертви;
 - c. Вибір машиніста під час аварії.
3. Що попередньо необхідно перед прийняттям будь-якої ціннісної системи?
 - a. Оцінку параметрів аксіосфери;
 - b. Оцінку носіїв ціннісних орієнтацій;
 - c. Оцінку практики взаємодії «цінність – корисність».
4. Я чому полягає зв'язок «цінність – корисність»?
 - a. Цінність виходить із корисності;
 - b. Корисність виходить із цінності;
 - c. Цінність протистоїть корисності.



Практичні завдання

1. Порівняйте вплив цінності та істини на розуміння прогресу в суспільно-історичній ретроспективі.
2. Поділіть групу на команди та проаналізуйте вплив соціального апоптозу на розвиток ціннісної системи.
3. Створіть перелік історичних подій, які розкривають підґрунтя європейських цінностей, та упорядкуйте результат у таблицю:

№ п/п	Історична подія	Цінність